

Mateusz Liwski, Jagienka Wisłowska
Jerzy Siczek, Tomasz Gatlik, Marian Cabalski
STANDARDY DZIAŁAŃ PROBACYJNYCH
ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

*„Trzeba, żebyś żył dla innych,
jeśli chcesz żyć dla siebie”*

Lucius Annaeus Seneca (4 p.n.e. – 65 n.e.)

Wprowadzenie

W celu:

- przeciwdziałania przejawom dysfunkcji społecznych i zjawisku wykluczenia,
- usprawnienia readaptacji społecznej osób, które weszły w konflikt z prawem,
- realizacji statutowych powinności promowania zdrowego i prospołecznego trybu życia trzy współpracujące ze sobą organizacje pozarządowe, „Libertas Humana – fundacja przeciwko uzależnieniom”, Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae” i Stowarzyszenie „Alternatiff”, opracowały niniejszą propozycję działań probacyjnych. Jest ona skierowana do organizacji społecznych, które zainteresowane są resocjalizacją bardzo licznej grupy osób, korzystających z warunkowego zwolnienia oraz zawieszenia kary pozbawienia wolności.

Opracowanie zmierza do zwiększenia udziału organizacji pozarządowych w systemie działań umożliwiających sprawcom przestępstw o mniejszym ciężarze gatunkowym wykonanie kary poza więzieniem tzn. w warunkach kontrolowanej wolności. Jest wielce prawdopodobne, że brak szerszej znajomości przepisów prawnych, umożliwiających udział społeczeństwa w wykonywaniu tego rodzaju orzeczeń sądowych, jest jedną z głównych przyczyn niewystarczającego zaangażowania ze strony stowarzyszeń, fundacji i innych podmiotów społecznych.

Opracowanie ma charakter pionierskiej próby „przetarcia szlaku”. Określa zbiór standardów czyli elementarnych wymagań i oczekiwań, jakie omawiana

problematyka stawia przed organizacjami pozarządowymi. Wskazuje podstawy prawne ich aktywności, opisuje sposoby organizacyjnego przygotowania, omawia niezbędne wymagania szkoleniowe oraz kwestie ochrony prawnej i osobistego bezpieczeństwa. Przede wszystkim jednak wyjaśnia, jakiego rodzaju czynności o charakterze prawnokarnym i resocjalizacyjnym mogą być realizowane w toku podjętych dozorów lub nadzorów. W efekcie stwarza merytoryczne i metodyczne podstawy do tworzenia przez odpowiednie organizacje pilotażowych projektów probacyjnych własnego autorstwa.

Do ich opracowania każda z nich może wykorzystać posiadane doświadczenia, dobre praktyki oraz potencjał osobowy, jakim dysponuje. Swoje oddziaływania probacyjne winna adresować do osób prowadzących ryzykowny tryb życia, społecznie niedostosowanych, zagrożonych uzależnieniami, deprivacją osobowości lub środowiskową marginalizacją. Zaslugują oni na szansę, jaką stwarzają im tzw. pozytywne prognozy kryminologiczne, wyrażane w orzeczeniach sądów. Na bezinteresowną pomoc czekają „ludzie w potrzebie”, którym bez wsparcia z zewnątrz grozi społeczne wyobcowanie i niezdolność ułożenia sobie normalnego życia.

Kierując się ideą rozwijania udziału społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń sądów, promowaną między innymi przez Radę Główną do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, której przewodniczy Stanisław Chmielewski, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, liczymy na to, że sądy, prokuratura, Służba Więzienna, a także kuratorska służba sądowa i Policja z aprobatą i zyczliwością odniosą się do naszej inicjatywy. Ufamy, że niedające się uniknąć przeszkody w jej rozszerzaniu, będą cierpliwie i wytrwale przezwyciężane. Zależy nam na tym, aby opisane w tym opracowaniu przedsięwzięcia przyniosły spodziewane przez ustawodawcę korzyści dla poprawy jakości życia obywateli oraz wpływały na poprawę bezpieczeństwa narodowego.

1. Udział organizacji pozarządowej w wykonywaniu orzeczeń sądów

Przepisy prawne odnoszące się do działań organizacji społecznych i ich przedstawicieli na rzecz realizacji prawomocnych orzeczeń sądowych wobec osądzonych i skazanych usytuowane są w następujących aktach prawnych:

- 1) ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm. – dalej k.k.w.)
- 2) ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz.U. Nr. 88, poz. 553 z późn. zm. – dalej k.k.).
- 3) ustawie z dnia 26 października 1982 r. *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (dalej u.p.n.)
- 4) rozporządzeniach Prezesa Rady Ministrów oraz Ministra Sprawiedliwości.

Dorośli oddani pod dozór organizacji lub osoby godnej zaufania

Przepisy prawne legitymizujące organizacje społeczne i ich przedstawicieli do działań w ramach wymiaru sprawiedliwości są zawarte w szczególności w rozdziale VII k.k.w. zatytułowanym „Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń oraz pomoc w społecznej readaptacji skazanych”.

Art. 38 § 1 przewiduje możliwość szerokiego udziału stowarzyszeń, fundacji, organizacji oraz instytucji, których celem działania jest realizacja zadań określonych w tym rozdziale k.k.w., w wykonywaniu orzeczeń sądowych. Te same uprawnienia do współdziałania w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności, przysługują również kościołom i związkom wyznaniowym oraz osobom godnym zaufania.

Art. 38 § 2 stanowi, że wymienione podmioty organizacyjne i osoby mogą uczestniczyć w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej w zakładach karnych i aresztach śledczych w porozumieniu z dyrektorem jednostki penitencjarnej (zakładu karnego lub aresztu śledczego).

Art. 39 § 1 przewiduje, że przedstawiciele organizacji i osoby godne zaufania mogą uczestniczyć m.in. w radach i innych organach kolegialnych – powoływanych przez Prezesa Rady Ministrów, Ministra Sprawiedliwości lub podległe mu organy albo wojewodów – których zadaniem jest świadczenie pomocy skazanym i ich rodzinom albo koordynowanie współdziałania społeczeństwa z zakładami karnymi i aresztami śledczymi.

Przedstawiciele ci oraz osoby godne zaufania mogą uczestniczyć w społecznej kontroli nad wykonywaniem kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych. Jednym z głównych sposobów prowadzenia działalności readaptacyjnej, resocjalizacyjnej, rehabilitacyjnej czy terapeutycznej wobec sprawców przestępstw jest prowadzenie – w ramach statutowych zadań organizacji społecznych – działań w postaci dozoru wobec osób dorosłych lub nadzoru wobec nieletnich sprawców czynów zabronionych.

W tym przypadku intencją ustawodawcy jest zachęcenie obywateli i społeczności lokalnych do dobrowolnego współdziałania w procesach readaptacji sprawców przestępstw. Chodzi o wspólne z organami wymiaru sprawiedliwości rozwijanie świadomości prawa i umacnianie ładu społecznego. Podstawą do takich przedsięwzięć mają być uzasadnione okolicznościami konkretnych spraw przewidywanie możliwości poprawy sprawców czynów zabronionych i okazania im w tym względzie zaufania.

Ustawodawca opowiedział się za tworzeniem dodatkowej szansy wobec sprawców, których postawa i zachowanie rokuje, że w przyszłości nie popełnią nowych przestępstw. W takiej sytuacji rolą organizacji społecznych i ich przedstawicieli jest programowa aktywność na rzecz tego, aby sprawcy, którym są

wyznaczył okres próby, przystosowali się do życia w społeczeństwie, zrywając z dotychczasowym trybem życia i postępując zgodnie z obowiązującym prawem.

Głównym walorem udziału przedstawicieli organizacji pozarządowych w omawianym procesie jest prowadzenie przez nich działań wewnątrz społeczności lokalnych w bezpośrednim kontakcie z osobą poddawaną zabiegom resocjalizacyjnym. Można bowiem spodziewać się, że w oparciu o posiadaną wiedzę, umiejętności i doświadczenie wykażą się oni skutecznym wywieraniem wpływu na jednostki, które z różnych względów prowadziły aspołeczny i szkodliwy styl życia.

Dla prawidłowej realizacji powierzonych przez sąd zadań, organizacja społeczna, w zgodzie ze swoimi celami statutowymi, może sprawować czynności kontrolne, które z zasady przysługują kuratorom sądowym.

W szczególności organizacja może sprawować dozór wobec osoby dorosłej (która ukończyła lat 17 – zgodnie z art. 10 k.k.), która dopuściła się czynu zabronionego pod groźbą kary (art. 1 k.k.),

Dozór może być orzeczony wobec:

- osądzonego (sprawcy przestępstwa) – w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 67 § 2 k.k.),
- skazanego, gdy sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności (art. 73 § 1 k.k.),
- skazanego, który został warunkowo zwolniony z odbycia reszty kary pozbawienia wolności (art. 159 § 1 k.k.w.).

Nieletni oddani pod nadzór organizacji lub osoby godnej zaufania

Organizacja młodzieżowa lub inna organizacji społeczna, zakład pracy albo osoba godna zaufania – udzielające poręczenia za nieletniego może sprawować nadzór wobec (art. 6 pkt 4 u.p.n.):

- 1) osób, które nie ukończyły lat 18 w sprawach o demoralizację,
- 2) osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17; w sprawach o czyny karalne,
- 3) osób, względem których orzeczono wykonywanie środków wychowawczych, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Sąd rodzinny może także skierować nieletniego do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją¹.

¹ Wskazany rodzaj działalności organizacji pozarządowych stanowi alternatywę dla sądu rodzinnego w zakresie orzeczenia środka wychowawczego w postaci ośrodka kuratorskiego. Należy zauważyć, że w Polsce funkcjonują zaledwie 103 ośrodki kuratorskie, do których uczęszcza ok. 1 500 nieletnich – źródło Ministerstwo Sprawiedliwości sprawozdanie MS-S40 na dzień 30 czerwca 2013 r. Oznacza to, że przeszło połowa sądów rodzinnych w Polsce nie ma możliwości orzeczenia tego środka wychowawczego wobec nieletnich.

Szczególną formą działalności organizacji pozarządowej może być „Hostel” – który jest jednostką organizacyjną, przeznaczoną dla nieletnich umieszczonych w zakładzie poprawczym, służącą ułatwieniu procesu usamodzielniania nieletnich lub przygotowaniu ich do zwolnienia z zakładu poprawczego, zapewniającą całodobową opiekę wychowawczą i dającą nieletnim możliwość czasowego zamieszkania, w szczególności gdy ich niezwłoczny powrót do środowiska jest niewskazany. Nominalnie Hostel stanowi dział zakładu poprawczego, lecz może stanowić również jednostkę organizacyjną poza zakładem poprawczym, prowadzoną przez stowarzyszenie, fundację lub inną organizację społeczną, której celem działania jest pomoc w readaptacji społecznej nieletnich (art. 90a § 2 u.p.n.).

Do aktów wykonawczych szczegółowo określających udział podmiotów społecznych w wykonywaniu orzeczeń sądu należą między innymi:

- rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. *w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem* (Dz.U. Nr 211, poz. 2051),
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. *w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych* (Dz.U. z 2013 r., poz. 335),
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 lutego 2012 r. *w sprawie zasad i trybu wykonywania nadzoru nad nieletnim przez kuratorów sądowych, sposobu wykonywania obowiązków przez organizacje młodzieżowe lub inne organizacje społeczne, zakłady pracy i osoby godne zaufania oraz sposobu kontrolowania obowiązków nałożonych na rodziców lub opiekuna nieletniego* (Dz.U. z 2012 r., poz. 228),
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 stycznia 2012 r. *w sprawie trybu przyjmowania i zwalniania nieletnich z hosteli, warunków pobytu nieletnich w hostelu oraz sposobu wykonywania nadzoru nad nieletnimi umieszczonymi w hostelach* (Dz.U. 2012 z 2012 r., poz. 110).

Spośród kilku **rodzajów środków probacyjnych** występujących w polskim prawie karnym (patrz słownik terminów probacyjnych, umieszczony na końcu opracowania) przy pisaniu niniejszego tekstu scharakteryzowaliśmy przede wszystkim działania probacyjne związane z instytucją dozoru oraz nadzoru. Jest to bowiem modelowe rozwiązanie, które w sposób oczywisty dominuje w praktyce orzeczniczej polskich sądów.

Wieloletnie dane statystyczne przekonują, że sądy rejonowe co roku wydają 4 do 5 razy więcej wyroków z zastosowaniem warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności niż orzeczeń z bezwzględny jej wykonaniem. Przykładowo w okresie lat 2002-2012 orzekały warunkowe zawieszenie pozbawienia wolności w przedziale od 212 do 297 tys. spraw rocznie, podczas gdy odpowiednie dane dotyczące zastosowania bezwzględnej kary pozbawienia wolności mieściły się w granicach od 34 do 69 tys. spraw. Dane statystyczne ukazują również, że warunkowe zawieszenie

wykonania kary pozbawienia wolności jest używane zdecydowanie częściej niż inne rodzaje środków probacyjnych, jakimi sądy dysponują w stosunku do sprawców czynów zabronionych o mniejszym stopniu społecznej szkodliwości.

Z pewnym uproszczeniem można przyjąć, że środek probacyjny w postaci dozoru i środek wychowawczy w postaci nadzoru, na którym w tym opracowaniu skupiliśmy swoją uwagę, jest najbardziej reprezentatywny dla probacji w ogóle. Nie ulega wątpliwości, że wyraża jej zasadnicze cele i najbardziej charakterystyczne sposoby oddziaływania na sprawców przestępstw. Tym samym przed zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi otwiera pole do wykazania posiadanego potencjału wychowawczego, resocjalizacyjnego i terapeutycznego.

2. Przygotowania organizacyjne oraz czynności zmierzające do uzyskania zgody na realizację działań probacyjnych

Ten dział opracowania przedstawia dwa rodzaje działań:

- wewnątrzorganizacyjne czyli takie, których wykonanie jest niezbędnym warunkiem do odpowiedniego przygotowania się do podjęcia projektu probacyjnego
- oraz
- zmierzające do uruchomienia procedury, która może skutkować przyznaniem przez sąd legitymacji do działań probacyjnych.

Jesteśmy zdania, że zainteresowane organizacje powinny zrealizować te przedsięwzięcia w ramach dbałości o racjonalne planowanie i efektywne zarządzanie projektem.

Działania organizacyjne

Jak w przypadku każdego innego projektu przygotowywanego wewnątrz stowarzyszenia, fundacji czy innej organizacji, niezbędne wydaje się, aby projekt probacyjny przeszedł następujące stadia:

- analiza problemu,
- wskazanie celów,
- przyjęcie określonej strategii wykonania,
- zbudowanie zespołu,
- obliczenie budżetu,
- opracowanie reguł monitorowania i ewaluacji projektu.

Analiza problemu

W największym skrócie – polega na udzieleniu odpowiedzi na pytanie czego i kogo dotyczy problem, którym chcemy się zająć. W praktyce działania organizacji społecznych oznacza to zdefiniowanie konkretnego zjawiska poprzez analizę jego struktury, charakteru oraz wpływu na życie zbiorowe. Sednem tego

zabiegu organizacyjnego jest racjonalne i prakseologiczne podejście do rozwiązywania problemu.

W wyniku analizy winno nastąpić jego rozpoznanie oraz ocena czy nasza organizacja jest w stanie udźwignąć przewidywane zadania, wynikające z jej nastawienia na rozwiązywanie postawionego przed sobą wyzwania. Ma to być więc swoista konfrontacja ciężaru problemu z posiadanymi przez organizację siłami i środkami, ogólnym potencjałem organizacji oraz umiejętnościami i kwalifikacjami jej przedstawicieli. W ujęciu finalnym tej fazy projektowania powinniśmy ustalić czy chcemy i potrafimy zajmować się określoną problematyką.

W przypadku projektu probacyjnego niezbędne jest wskazanie rodzaju czynów karalnych i ich charakterystyki sprawców, wobec których chcemy kierować nasze działania. W każdym przypadku należy brać również pod uwagę doświadczenia i osiągnięcia organizacji w rozwiązywaniu problemów wychowawczych, profilaktycznych, terapeutycznych lub rehabilitacyjnych, a także właściwości osobowe i kwalifikacje merytoryczne tych członków organizacji, którzy będą bieżąco realizowali projekt.

Osoby, które zostaną zaangażowane w realizację projektu powinny dokładnie zapoznać się z instytucją warunkowego zawieszenia kary, polegającej na wstrzymaniu realizacji orzeczonej represji prawno-karnej na ściśle oznaczony okres próby, którego przebieg decyduje, czy represja ta zostanie ostatecznie zastosowana. Ważne jest zrozumienie, że z warunkowym zawieszeniem można orzec nie tylko karę pozbawienia lub ograniczenia wolności, ale także karę grzywny. W świetle obowiązującego prawa orzeczona kara pozbawienia wolności nie może przekraczać 2 lat. Zawieszenie wykonania kary, co do zasady następuje na okres próby, który biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności oraz od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania grzywny lub kary ograniczenia wolności.

Odrębnymi instytucjami są:

- warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, które następuje, co do zasady, na okres od 2 do 5 lat,
- warunkowe umorzenie postępowania karnego, które można zastosować, co do zasady, wobec sprawcy przestępstwa zagrożonego karą, nieprzekraczającą 3 lat pozbawienia wolności – okres próby wynosi od roku do 2 lat.

Każdy skazany oddany pod dozór cieszy się pozytywną prognozą kryminologiczną, co oznacza, że sąd uznał jego resocjalizację za możliwą w przekonaniu, że nie popełni ponownie przestępstwa.

Skala prowadzonych spraw przez sektor społeczny w zakresie dozoru i nadzoru (społeczni kuratorzy sądowi)

Na podkreślenie zasługuje, że na koniec 2013 roku pod dozorem kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych pozostawało niemalże

220 tys. osób dorosłych w prawie 267 tys. spraw (w tym ponad 127 tys. spraw prowadzili kuratorzy społeczni, tj. ok. 57% wszystkich spraw), natomiast w sprawach nieletnich kuratorzy sądowi prowadzili ponad 44 tys. spraw (z czego kuratorzy społeczni niemalże 66% wszystkich spraw). Zadania, o których mowa wykonuje przeszło 29 tys. kuratorów społecznych². Organizacje pozarządowe oraz osoby godne zaufania praktycznie nie uczestniczą w wykonywaniu tego rodzaju działalności.

Wśród sprawców czynów zabronionych, wobec których sądy stosują dozór lub nadzór należy brać pod uwagę, w szczególności:

- zdemoralizowanych nieletnich, którym w przypadku nieprzestrzegania obowiązków probacyjnych grozi umieszczenie w zakładzie poprawczym (sprawcy kradzieży, pobić i bójek, sprawcy czynów karalnych uzależnieni od substancji psychotropowych lub zagrożeni takimi uzależnieniami, itp.),
- dorosłych sprawców przestępstw, które w ocenie sądu posiadały stosunkowo niewielki ciężar gatunkowy; czynów świadczących o niedostosowaniu społecznym sprawcy, np. wypadków drogowych spowodowanych uzależnieniem od alkoholu, przestępstw popełnianych przez osoby uzależnione od narkotyków lub zagrożone takim uzależnieniem, czynów karalnych, których sposób popełnienia wskazuje na inne uzależnienia i/lub społeczne dewiacje ich sprawców, zwalniani z jednostek penitencjarnych – z tzw. pozytywną prognozą kryminologiczną.

Pomocne w wyborze grupy osób, wobec których organizacja chce realizować działania probacyjne, powinny być odpowiedzi na pytania:

- jakiej grupy społecznej (środowiska, społeczności lokalnej lub zawodowej) dotyczy wybrana jako przedmiot naszego oddziaływania patologia społeczna?
- gdzie, w jakim rozmiarze lub natężeniu występuje i kiedy występuje?
- co jest jej główną przyczyną i jakie są jego społeczne uwarunkowania?
- które z doświadczeń i kwalifikacji przedstawicieli organizacji mogą okazać się pomocne przy rozwiązywaniu wybranych przypadków?
- wobec którego rodzaju sprawców mogą być stosowane grupowe metody oddziaływania wychowawczego lub terapeutycznego właściwe dla działań danej organizacji społecznej lub organizacji z nią współpracujących?

Cele

Wskazanie celów projektu służy osiągnięciu zmiany, wyeliminowaniu z życia zbiorowego zachowań szkodliwych, a tym samym zwiększenie szans na społeczne rozwiązania problemu. Wspomniane cele powinny wynikać z odpowiednio starannej analizy problemu. W przypadku projektu probacyjnego głównym celem jest spowodowanie, aby użyte przez sąd środki probacyjne zostały wzmocnione trafnymi i metodycznymi oddziaływaniami organizacji społecz-

² Ministerstwo Sprawiedliwości *Sprawozdanie MS-S40 na dzień 30 czerwca 2013 r.*

nej. Oddziaływania te mają zapobiegać powrotowi sprawców do przestępstwa i rezygnacji przez nich z dotychczasowych zachowań patologicznych. Działania organizacji powinny zmierzać do korekty dotychczasowych postaw sprawców, eliminowaniu ich społecznych zachowań i właściwości, a także zmianie na lepsze – na ile to będzie potrzebne i możliwe w konkretnej sprawie – ich warunków życiowych i osobistych.

Strategia

Przyjęcie odpowiedniej strategii przeprowadzenia projektu polega głównie na określeniu zadań i metod jego realizacji. W organizacjach pozarządowych strategia jest uporządkowanym zbiorem praktycznych sposobów i środków osiągania założonych celów. „Zadania” to poszczególne etapy postępowania, drobne kroki w kierunku realizacji strategii, natomiast „metody realizacji projektu” to zazwyczaj pomysły na sposób realizacji projektu. W dużej mierze metody działania są konkretyzacją przyjętej strategii i jednocześnie przejawem umiejętności i doświadczenia organizacji w rozwiązywaniu problemów podobnego rodzaju. Z reguły należy brać pod uwagę alternatywne metody działań, co jest potrzebne, gdy okazuje się, że obrane metody są zawodne lub trudne do praktycznej realizacji.

Przykładowy zbiór zadań dla projektu probacyjnego powinien zawierać:

- zbudowanie zespołu realizującego projekt,
- zdobycie przez wszystkich członków zespołu odpowiedniej wiedzy prawnej na temat stosowania probacji, ustalenie sposobów oddziaływania resocjalizacyjnego na osoby objęte dozorem lub nadzorem probacyjnym,
- opracowanie przez zespół dokumentu określającego zakres jego pracy i spodziewane wyniki w readaptacji podopiecznych,
- przyjęcie reguł monitorowania i ewaluacji osiągniętych rezultatów.

W działaniach probacyjnych realizowanych przez organizacje społeczne może być wykorzystywana znaczna liczba metod resocjalizacji i profilaktyki resocjalizacyjnej. W tym opracowaniu nie sposób wymienić ich wszystkich. Sygnalnie warto wskazać na niektóre z nich, które wydają się najbardziej obiecujące w stosunku do dorosłych i nieletnich sprawców czynów zabronionych. Zazwyczaj dzieli się je na metody bezpośrednie i pośrednie oraz metody indywidualne i grupowe.

Do tych, które znajdują zastosowanie w działalności organizacji społecznych należą m.in.:

- metoda perswazyjno-informacyjna – tłumaczenie, przekazywanie informacji i argumentów w celu zmiany przekonań i zachowań, korygowanie nastawienia emocjonalnego i wzbogacanie zasobu wiedzy osoby resocjalizowanej; korekta społecznej postawy polega na oddziaływaniu poprzez bezpośrednią (*face to face*) komunikację, a więc bezpośrednie rozmowy, dyskusje, polemiki, przekonywanie,

- metoda modelowania – świadome i nieświadome naśladowanie zachowań innych osób, wdrażanie do odgrywania pozytywnych ról społecznych, upodabnianie się do osób o nastawieniu prospołecznym,
- metoda zadaniowa, motywująco-prowokująca – powierzanie zadań, stawianie osób resocjalizowanych w sytuacjach problemowych, wykształcanie konstruktywnych zachowań w relacjach międzyludzkich,
- metoda grupowa – oddziaływanie kilku osób na jednostkę w celu zmodyfikowania jej postawy, samooceny i relacji interpersonalnych, zmiany poprzez współdziałanie z innymi osobami, znajdującymi się w podobnym położeniu życiowym,
- metoda mediacji – doprowadzenie przez arbitra (mediatora) do dobrowolnego porozumienia skłóconych stron i zawarcia ugody między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa; celem postępowania mediacyjnego jest ukształtowanie w sprawcy czynu zabronionego poczucia odpowiedzialności za własny czyn, unaocznienie konsekwencji jego sprzecznego z prawem zachowania,
- metoda środowiskowych ognisk wychowawczych – praca z niedostosowanymi społecznie nieletnimi i ich rodzinami, gdzie istotą oddziaływań jest poprawa sytuacji młodych ludzi, wskazanie im perspektyw życiowych i sposobów ich urzeczywistniania, nauka rozwiązywania konfliktów i możliwości zaspakajania potrzeb drogą legalną,
- grupa metod przeciwdziałających uzależnieniom – zajęcia indywidualne i grupowe, prowadzące do uznania przez osobę resocjalizowaną swojej bezsilności wobec czynnika uzależniającego i utraty kontroli nad swoim zachowaniem; kształtowanie asertywnych zachowań abstynenckich, nauka wyrażania uczuć, proszenia o pomoc, systematyczna odbudowa poczucia własnej wartości i przyjęcia odpowiedzialności za swoje przeszłe i przyszłe zachowania,
- treningi zastępowania agresji – wypracowywanie umiejętności adekwatnego i konstruktywnego reagowania w sytuacjach stresowych oraz krytycznej oceny własnego postępowania; zapewnienie rozwoju osobistego, podwyższenie poziomu empatii, zwiększenie wrażliwości na cudze cierpienie,
- terapia poznawczo-behawioralna (ang. cognitive behavioural therapy), tzn. wszechstronne oddziaływania resocjalizacyjne, polegające na cyklu rozmów z podopiecznym na temat zmiany sposobu myślenia o sobie, innych i świecie („poznawczość”) i zachowania („behawioryzm”). Metoda poszukuje sposobów bezpośredniego poprawienia świadomości, bez koncentrowania się na przyczynach stwierdzanych u danej osoby zaburzeń. Zwykle okazuje się skuteczna w leczeniu stanów nerwicowych i obniżonego samopoczucia, lęków oraz fobii społecznych, niektórych rodzajów natręctw i obsesji itp. Rozkładając przytłaczające człowieka kłopoty na elementarne ich składniki, umiejętnie prowadzona terapia pozwala je rozwikłać.

Przedstawiciele organizacji prowadzący oddziaływania resocjalizacyjne

Zbudowanie zespołu realizującego projekt należy rozpocząć od ustalenia, jakimi zasobami ludzkimi w organizacji dysponujemy, w jakim wieku, z jakim doświadczeniem, zdolnościami, wykształceniem itp. W skład zespołu powinny wejść osoby pełnoletnie o wystarczającym doświadczeniu społecznym i zawodowym oraz nienagannej reputacji społecznej, godne powierzenia im trudnych ze swojej istoty zadań probacyjnych, zrównoważone, cierpliwe, tolerancyjne, zdolne do łatwego nawiązywania kontaktów z ludźmi, posiadające autorytet i szacunek w swoim lokalnym środowisku.

Wskazane jest, aby wśród członków zespołu znajdowały się osoby posiadające wiedzę i umiejętności z zakresu nauk społecznych: psychologii, socjologii, pedagogiki czy prawa. Wszystkie te osoby powinny charakteryzować wiedza o sposobach rozwiązywania konfliktów międzyludzkich oraz chęć niesienia pomocy osobom, które tego potrzebują. Wśród innych cech, którymi powinni odznaczać się członkowie omawianego zespołu należy wymienić: systematyczność, rzetelne realizowanie przyjętych obowiązków, wytrwałość i gotowość poświęcenia kilku lat na prowadzenie zadań wynikających z projektu probacyjnego. Należy pamiętać, że osoby te w zakresie readaptacji społecznej i zapobiegania przestępczości podejmują działania w celu zwiększenia efektywności działania organów państwowych.

Wśród uczestników zespołu jedna osoba powinna spełniać rolę koordynatora projektu. Do jej zadań należeć będzie opracowanie szczegółowego planu realizacji zadań, kontrolowanie dyscypliny ich realizacji, monitorowanie jakości pracy poszczególnych członków zespołu, dokonywanie zmian personalnych w zespole, przeprowadzanie okresowej i końcowej ewaluacji projektu.

Budżet

To ostatni element planowania każdego projektu. W trakcie jego sporządzania po raz kolejny weryfikujemy swoje pomysły. Zasadą powinna być spokojna realizacja tego na co mamy jako organizacja społeczna – pieniądze, a działania, na które ich zabrakło powinny być przesunięte na czas późniejszy, kiedy uda się zdobyć potrzebną kwotę. Jako kolejną regułę budowania budżetu należy przyjąć, aby koszty realizacyjne nie były zbyt wysokie w stosunku do przewidywanych rezultatów. Na początek powinniśmy przeprowadzić projekt pilotażowy, który pozwoli określić nasze możliwości organizacyjne i finansowe.

Opracowanie budżetu może zapewnić:

- urealnienie projektu,
- poczucie bezpieczeństwa finansowego jego wykonania,
- płynność finansowania poszczególnych zadań,
- uzyskanie wizerunku organizacji wiarygodnej,
- stabilność polityki finansowej organizacji.

3. Współpraca z sądami

Jeżeli organizacja społeczna zamierza rozszerzyć zakres swojej działalności o sprawowanie dozoru, np. wobec osób warunkowo zwalnianych z jednostek penitencjarnych, z którymi współpracowały na terenie zakładów karnych lub aresztów śledczych – poprzez działania w ramach zapobiegania ich wykluczeniu społecznemu – należy przesłać do miejscowo właściwego sądu rejonowego lub sądu penitencjarnego (w sądzie okręgowym) podstawowe dane, w szczególności statut, opis prowadzonej dotychczas działalności społecznej wraz z propozycją sprawowania określonej liczby dozorów (wobec osób dorosłych) lub nadzorów (wobec nieletnich) w określonym czasie.

W przesłanych dokumentach należy wskazać osoby, którym zostanie powierzony ich prowadzenie. Szczególny nacisk należy położyć na wskazanie kompetencji swoich przedstawicieli (specjalistyczne przygotowanie z zakresu resocjalizacji, pedagogiki, terapii, a także doświadczeń w tego typu działalności, np. praca w ośrodkach szkolno-wychowawczych, świetlicach terapeutycznych) wskazanie, na jakich zasadach osoby te współpracują z organizacją. Aby sąd miał podstawę do tego, by przekazać dozór lub nadzór nad sprawcą przestępstwa musi mieć przekonanie, że organizacja pozarządowa i osoby, które ona wyznaczyła dają gwarancję właściwego wykonywania powierzonych zadań probacyjnych i zapewnią ciągłość wskazanych przez sąd oddziaływań readaptacyjnych, rehabilitacyjnych czy terapeutycznych osobom oddanych ich pieczy.

Czynności przedstawiciela organizacji pozarządowej wykonywane w ramach sprawowanego dozoru lub nadzoru

Na podstawie postanowień kodeksu karnego wykonawczego sprawowanie dozoru lub nadzoru może być powierzony nie tylko kuratorowi sądowemu, lecz również stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Tym samym ustawodawca przyznał stowarzyszeniom, organizacjom lub instytucjom, którym sąd powierzył sprawowanie dozoru, szerokie i autonomiczne kompetencje w granicach określonych prawem.

Powierzenie dozoru, przy spełnieniu opisanych przesłanek następuje na skutek orzeczenia sądu:

- na własny wniosek organizacji,
- przez sąd z urzędu (przez sąd orzekający albo wykonawczy) – za zgodą organizacji,
- na wniosek skazanego, obrońcy, prokuratora lub zawodowego kuratora sądowego – za zgodą organizacji.

Schemat powierzenia dozoru organizacji pozarządowej

Sposób powierzenia dozoru, zakres obowiązków i uprawnień związanych z jego sprawowaniem reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych. Stanowi ono, że do przedstawicieli stowarzyszeń,

organizacji lub instytucji, którym powierzono sprawowanie dozoru, w zakresie praw i obowiązków tych podmiotów wynikających z Kodeksu karnego wykonawczego stosuje się przepisy rozporządzenia odnoszące się do kuratorów zawodowych³.

Bezzwłocznie po powierzeniu dozoru, przedstawiciel organizacji powinien nawiązać pierwszy kontakt ze skazanym (ewentualnie – nie później jednak niż w ciągu 7 dni od dnia jego powierzenia, przedstawiciel społeczny wzywa osobę, do osobistego stawiennictwa w miejscu wyznaczonym do tego rodzaju spotkań przez organizację, tj. w siedzibie tych podmiotów lub innym pomieszczeniu znajdującym się w ich dyspozycji). Podczas tego spotkania przedstawiciel poucza skazanego o jego obowiązkach i uprawnieniach wynikających z okresu próby, dozoru i nałożonych obowiązków oraz omawia sposoby i terminy ich realizacji – pouczenie wręcza się skazanemu na piśmie.

W razie powierzenia dozoru w sprawie związanej z popełnieniem przestępstwa polegającego na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej informację o oddaniu skazanego pod dozór organizacja przesyła jednocześnie do komendanta powiatowego (miejskiego lub rejonowego) Policji, właściwego ze względu na miejsce pobytu tej osoby.

Podczas rozmowy przedstawiciel społeczny uzyskuje numer telefonu lub adres poczty elektronicznej skazanego, umożliwiające mu kontaktowanie się ze skazanym podczas dozoru – jeżeli skazany wyraził na to zgodę. W takiej sytuacji wezwań, zawiadomień lub przekazywania informacji można dokonywać telefonicznie lub za pośrednictwem poczty elektronicznej.

W przypadku, jeśli osoba oddana pod dozór, wezwana prawidłowo, nie stawia się na wezwanie przedstawiciel społeczny niezwłocznie wzywa ją powtórnie do stawiennictwa. Jeżeli osoba wezwana, bez należytego usprawiedliwienia, nie stawia się na powtórne wezwanie, przedstawiciel społeczny jest uprawniony do wykonania jednej z następujących czynności:

- zawiadomienia sądu o przyczynach przewlekłości postępowania wykonawczego (wraz z poczynionymi ustaleniami – wówczas sąd podejmuje czynności z urzędu, o czym informuje organizację prowadzącą dozór),
- złożenia do sądu wniosku o podjęcie postępowania warunkowego umorzzonego,
- złożenia wniosku o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszonej kary pozbawienia wolności,
- złożenia do sądu wniosku o odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Każda z tych decyzji powinna być starannie przemyślana i uzasadniona okolicznościami zdarzenia.

Po powierzeniu dozoru, na przedstawicielu społecznym spoczywają następujące obowiązki:

³ Zgodnie z treścią przepisu art. 175 §3 k.k.w. do przedstawiciela stowarzyszenia, organizacji i instytucji stosuje się odpowiednio art. 172 i art. 173 § 2 pkt 1-5, 7, 8 i 12, chyba że ustawa stanowi inaczej.

- zaznajomienie się z aktami sprawy karnej i innymi niezbędnymi źródłami informacji osobie, wobec której postępowanie zostało warunkowo umorzone,
- zapoznanie się z odpisami znajdujących się w aktach danych osobopoznawczych tej osoby; odpisy wywiadów środowiskowych, opinii biegłych lekarzy psychiatrów, psychologów, seksuologów oraz specjalistów do spraw uzależnień włącza się do teczki dozoru,
- zaznajomienie się z przebiegiem dotychczasowych dozorów wykonywanych przez kuratorów dla dorosłych i nadzorów wykonywanych przez kuratorów rodzinnych, w razie potrzeby odpisy sprawozdań z dotychczas prowadzonych dozorów lub nadzorów włącza się do teczki dozoru,
- rozpoznanie sytuacji osobistej, rodzinnej i środowiskowej skazanego,
- dokonanie rozpoznania i oceny problemów, czynników i warunków, które sprzyjają bądź nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli w okresie próby,
- przeprowadzenie oceny sposobów rozwiązywania problemów, które sprzyjają resocjalizacji i kontroli zachowania osoby poddanej próbie,
- dokonanie przeglądu optymalnych metod kontroli i oddziaływania na osobę objętą kontrolą w okresie próby i wybranie tej, którą uznaje za najbardziej właściwą,
- nawiązać także kontakt z rodziną i środowiskiem skazanego,
- zasięgnąć informacji o niej w placówkach oświatowych i oświatowo-wychowawczych, jeżeli skazany jest młodocianym zobowiązanym do pobierania nauki.

W sprawach związanych z popełnieniem przestępstwa polegającego na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej przedstawiciel organizacji ma obowiązek nawiązać kontakt z dzielnicowym z właściwej terytorialnie jednostki organizacyjnej Policji w celu wymiany informacji o skazanym, a także w celu ustalenia sposobów dalszej współpracy oraz form wzajemnych kontaktów.

W razie uzasadnionej potrzeby po powierzeniu mu dozoru przedstawiciel organizacji nawiązuje kontakt z innymi stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem, oddziaływaniem terapeutycznym bądź innymi formami działania, które mogą być przydatne w rozwiązywaniu problemów, które nie sprzyjają resocjalizacji i kontroli okresu próby. Może też zasięgnąć informacji o osobie objętej dozorem i jego środowisku u funkcjonariusza właściwej jednostki organizacyjnej Policji, a także w instytucjach samorządowych i organach administracji rządowej. Według swego uznania może również nawiązać kontakt z jego pracodawcą i zasięga u niego informacji o skazanym.

W sprawozdaniu z objęcia dozoru należy przedstawić w szczególności:

- warunki osobiste i bytowe osoby oddanej pod dozór oraz jej stosunku do dozoru i obowiązków okresu próby;
- krótką informację o przebiegu dotychczasowych dozorów i nadzorów;
- diagnozę osobopoznawczą osoby objętej dozorem ze szczególnym

uwzględnieniem ryzyka jej powrotu do przestępstwa, w tym wniossek o zakwalifikowanie skazanego do określonej grupy ryzyka;

- diagnozę środowiskową;
- zamierzenia readaptacyjne, w tym plan pracy z podopiecznym;
- metody prowadzenia dozoru i kontroli jego zachowania;
- możliwości ich realizacji i przeszkody, które utrudniają tę realizację;
- źródła informacji o osobie objętej dozorem i datę ich pozyskania.

W kolejnych sprawozdaniach z przebiegu dozoru należy przedstawić:

- stosunek podopiecznego do dozoru i obowiązków okresu próby;
- informację o przebiegu dozoru oraz o wykonaniu nałożonych przez sąd obowiązków;
- diagnozę osobopoznawczą podopiecznego ze szczególnym uwzględnieniem określenia ryzyka jego powrotu do przestępstwa, w tym ewentualnie wnioskek o zakwalifikowanie skazanego do innej grupy ryzyka;
- postępy readaptacyjne i ocenę skuteczności podjętych działań;
- ewentualne zmiany w warunkach osobistych i bytowych osoby dozorowanej, metodach prowadzenia dozoru i kontroli zachowania;
- źródła informacji o skazanym i datę ich pozyskania.

Sprawozdanie z przebiegu dozoru wraz z odpowiednimi adnotacjami sędziego oraz osoby, która w stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji kontroluje aktywność przedstawiciela społecznego włącza się do teczki dozoru.

W stosunku do osób, wobec których sprawowany jest dozór, cyt. rozporządzenie ustala trzy grupy ryzyka powrotu do przestępstwa:

- grupa obniżonego ryzyka (A);
- grupa podstawowa (B);
- grupa podwyższonego ryzyka (C).

Do grupy obniżonego ryzyka (A) kwalifikuje się osoby, wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania, a także osoby dotychczas niekarane, których właściwości oraz warunki osobiste i środowiskowe, dotychczasowy sposób życia oraz których zachowanie po popełnieniu przestępstwa uzasadniają przekonanie, że będą one w okresie próby przestrzegać porządku prawnego, a w szczególności nie popełnią ponownie przestępstwa (pozytywna prognoza kryminologiczna)⁴.

Do grupy podstawowej (B) kwalifikuje się osoby, które nie spełniają przesłanek grupy obniżonego ryzyka (A) ani grupy podwyższonego ryzyka (C)⁵.

⁴ W szczególnie uzasadnionych przypadkach sędzia może zakwalifikować do grupy obniżonego ryzyka (A) osoby spełniające przesłanki grupy podstawowej (B).

⁵ Do grupy podwyższonego ryzyka (C) kwalifikuje się:

- skazanych określonych w art. 64 § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny;
- skazanych, którzy po wydaniu wyroku lub w okresie próby popełnili przestępstwo podobne;
- osoby uzależnione skazane za przestępstwo pozostające w związku z używaniem alkoholu, środka odurzającego lub substancji psychotropowej;

Przedstawiciele organizacji mogą wykonywać dozór w stosunku do osób zakwalifikowanych do grupy podwyższonego ryzyka (C) tak samo jak wykonują go kuratorzy zawodowi.

W stosunku do skazanego zakwalifikowanego do grupy obniżonego ryzyka (A) przedstawiciel organizacji, sprawujący dozór, jest zobowiązany do:

- przeprowadzenia co najmniej raz na 3 miesiące wywiadu środowiskowego, w tym rozmowy ze skazanym w miejscu jego zamieszkania lub pobytu;
- skutecznego wezwania podopiecznego co najmniej raz na 2 miesiące do stawienia się w miejscu wyznaczonym przez stowarzyszenie, organizację lub instytucję w celu udzielenia
- wyjaśnień, co do przebiegu dozoru i wykonania nałożonych obowiązków, a także w razie potrzeby przedstawienia odpowiednich dokumentów potwierdzających wykonanie obowiązków;
- żądania od skazanego kontaktu telefonicznego co najmniej raz w miesiącu.

W stosunku do osoby poddanej dozorowi zakwalifikowanej do grupy podwyższonego ryzyka (C) przedstawiciel społeczny, identycznie jak kurator zawodowy, jest zobowiązany do:

- utrzymywania ścisłej współpracy z Policją w celu uzyskania i wymiany informacji w zakresie przestrzegania porządku prawnego przez osobę poddaną jego dozorowi,
- przeprowadzania systematycznych wywiadów środowiskowych, w tym rozmów z sobą objętą dozorem w miejscu jej zamieszkania lub pobytu;
- systematycznego wzywania osoby podlegającej dozorowi do stawiania się w wyznaczonym przez stowarzyszenie, organizację lub instytucję pomieszczeniu w celu udzielenia wyjaśnień co do przebiegu dozoru i wykonania nałożonych obowiązków, a także w razie potrzeby przedstawienia odpowiednich dokumentów potwierdzających wykonanie obowiązków;
- żądania od podopiecznego kontaktu telefonicznego co najmniej 2 razy w miesiącu;
- nawiązania i systematycznego utrzymywania kontaktu z odpowiednimi stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmują-

-
- skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego, a także za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej popełnione w związku z zakłóceniem czynności psychicznych o podłożu seksualnym innym niż choroba psychiczna;
 - skazanych z zaburzeniami psychicznymi, jeżeli zaburzenia te miały związek z popełnieniem przestępstwa;
 - skazanych w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie, którzy pozostają z osobą pokrzywdzoną we wspólnym gospodarstwie domowym w okresie próby, z wyłączeniem osób, wobec których zastosowano warunkowe umorzenie postępowania;
 - skazanych związanych z subkulturami przestępczymi lub grupami mającymi związek ze środowiskiem przestępczym;
 - skazanych, którzy wymagają intensywnych działań w okresie próby ze względu na dotychczasową karalność, sposób życia, właściwości osobiste i zachowanie w okresie próby, w tym stopień wykonania orzeczonych obowiązków, albo ze względu na inne okoliczności.

cymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem, oddziaływaniem terapeutycznym bądź innymi formami działania, które mogą być przydatne w rozwiązywaniu problemów oraz sprzyjają resocjalizacji i kontroli podczas okresu próby⁶.

Dokumentacja

Przebieg dozoru i podejmowane na bieżąco czynności przedstawiciel społeczny dokumentuje w karcie czynności dozoru (stanowiącej załącznik nr 1 do cyt. rozporządzenia), prowadzonej osobno dla każdego podopiecznego, w której zapisuje:

- rodzaj czynności;
- godziny rozpoczęcia i zakończenia, datę i miejsce wykonania czynności;
- uzyskane dokumenty i informacje;
- źródła informacji;
- własne uwagi i zamierzenia w zakresie sprawowania dozoru;
- ewentualne uwagi lub oświadczenia skazanego.

Przedstawiciel organizacji ma uprawnienie do:

- żądania niezbędnych informacji od podopiecznego oraz wzywania go do osobistego stawienia się w wyznaczonym terminie i w wyznaczonym miejscu;
- zapoznawania się z aktami sprawy karnej skazanego oraz zwracania się o informacje o skazanym będące w posiadaniu organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego lub pracodawców, szkół i organizacji społecznych w zakresie niezbędnym do efektywnego sprawowania dozoru.

Przedstawiciel organizacji uzyskuje informację o skazanym z Krajowego Rejestru Karnego nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy. W czasie wykonywania dozoru ocenia potrzebę nałożenia przez sąd obowiązków adekwatnych do sytuacji materialnej, rodzinnej i zdrowotnej podopiecznego, a także do jego postawy i zachowania po wydaniu orzeczenia. W razie stwierdzenia potrzeby lub konieczności wydania przez sąd orzeczenia w przedmiocie jego obowiązków przedstawiciel społeczny występuje do sądu o ustanowienie, rozszerzenie, zmianę lub uchylenie obowiązków w okresie próby.

W przypadku dozoru orzeczonego wobec sprawcy przemocy w rodzinie do powinności przedstawiciela społecznego należy nawiązanie i utrzymywanie stalego kontaktu z osobami pokrzywdzonymi w wyniku przemocy w rodzinie w sytuacji, gdy w okresie dozoru pozostają one we wspólnym gospodarstwie domowym ze skazanym. W celu uzyskania informacji o rodzinie dotkniętej przemocą przedstawiciel społeczny nawiązuje współpracę z Policją, organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego zaangażowanymi w pomoc osobom pokrzyw-

⁶ Należy pamiętać, że zgodnie z treścią przepisu § 15 ust. 1 cyt. rozporządzenia, sędzia (na wniosek przedstawiciela organizacji) może wyznaczyć mu inną częstotliwość i formę kontaktów ze skazanym (w zależności od okoliczności i warunków osobistych skazanego).

dzonym w wyniku przemocy w danej rodzinie i z organizacjami pozarządowymi funkcjonującymi na terenie miejsca zamieszkania osób pokrzywdzonych.

W razie potrzeby, do przedstawiciela społecznego należy występowanie do sądu z wnioskami, w szczególności o modyfikację lub nałożenie na sprawcę przemocy w rodzinie obowiązku wykonywania ciężącego na nim obowiązku lożenia na utrzymanie innej osoby, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym lub obowiązku uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Wśród powinności przedstawiciela społecznego sprawującego dozór należy zapoznanie się z realizowanymi przez miejscowe organy administracji rządowej i samorządowej programami przeciwdziałania przemocy w rodzinie i w miarę możliwości uczestniczenie w nich. Należy podkreślić, iż w świetle obowiązujących przepisów, udział przedstawiciela organizacji jest możliwy także w pracach zespołu interdyscyplinarnego⁷. Za pożądany należy uznać jego udział w pracach grup roboczych w sprawach dotyczących osób oddanych pod ich dozór⁸.

W razie wystąpienia do sądu z wnioskiem o nałożenie na sprawcę przemocy w rodzinie obowiązku uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych przedstawiciel społeczny wskazuje jednocześnie sądowi typ programu oraz odpowiedni ośrodek realizujący dany program. W razie sprawowania dozoru w stosunku do sprawcy przejawiającego zachowania agresywne przedstawiciel społeczny powinien rozważyć możliwość wystąpienia do sądu z wnioskiem o nałożenie na tego sprawcę obowiązku uczestniczenia w programach korekcyjno-edukacyjnych pozwalających na radzenie sobie z zachowaniem agresywnym⁹.

Przedstawiciel społeczny przedkłada koordynatorowi dozorów w stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji, a następnie sądowi sprawozdanie z zakończenia dozoru, nie później niż w ciągu 21 dni od dnia zakończenia dozoru.

W sprawozdaniu z zakończenia dozoru należy opisać jego przebieg, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji planu pracy, osobą objętą dozorem oraz oceny wykonania obowiązków i postawy skazanego w okresie próby. Sprawozdanie

⁷ Zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydent miasta w ramach obowiązku gminy działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie – art. 9a ust. 1 i 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. Nr 180, poz. 1493).

⁸ Zob. art. 9a ust. 3 pkt 6 cyt. ustawy – w skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele organizacji pozarządowych. Ponadto, na podstawie art. 9a ust. 12 ustawy, w skład grup roboczych mogą wchodzić także kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

⁹ Tego rodzaju programy określane są zbiorczym mianem treningu zastępowania agresji. Stosowane w różnych odmianach i pod różnymi nazwami, odnoszą się do resocjalizacji osób stosujących akty przemocy psychicznej i/lub fizycznej, a także w tzw. treningach rozwoju osobistego dzieci, młodzieży i dorosłych. Wspólnym mianownikiem tych oddziaływań jest dążenie do tego, aby tego rodzaju osoby potrafiły zrezygnować z zachowań agresywnych, jako preferowanego sposobu zachowania.

z zakończenia dozoru wraz z ewentualnymi adnotacjami sędziego oraz przełożonego przedstawiciela społecznego załącza się do teczki dozoru.

Przedstawiciel społeczny realizuje czynności związane z kontrolą wykonania obowiązków przez skazanego w okresie próby. Konfrontując wykonanie orzeczonych przez sąd obowiązków z określonym terminem ich wykonania, przedstawiciel społeczny, po upływie terminu wskazanego w orzeczeniu, w razie uchylania się przez skazanego od wykonania orzeczonego obowiązku, występuje do sądu wnioskiem o podjęcie warunkowo umorzonego postępowania, zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności albo odwołanie warunkowego zwolnienia.

Przedstawiciel społeczny uzyskuje od pokrzywdzonego, organizacji społecznych i instytucji lub właściwych urzędów informacje o sposobie realizacji nałożonych na skazanego obowiązków w wyznaczonym przez sąd terminie ich wykonania. Po dokonaniu tych czynności przedstawiciel społeczny co najmniej raz na 3 miesiące, chyba że sędzia rozstrzygnie inaczej, sprawdza, czy ustały przyczyny niewykonania przez osobę poddaną dozorowi obowiązku oraz przekazuje do sądu dalsze informacje na piśmie.

W razie orzeczenia przez sąd obowiązków o charakterze stałym przedstawiciel społeczny:

- uzyskuje od osoby poddanej dozorowi informacje o sposobie wykonywania nałożonych obowiązków oraz dokonuje ich weryfikacji;
- uzyskuje od pokrzywdzonych, podmiotów społecznych, instytucji lub właściwych urzędów informacje o sposobie realizacji nałożonych obowiązków.

Kontrolując wykonanie orzeczonego przez sąd obowiązku lożenia na utrzymanie innej osoby, przedstawiciel społeczny w szczególności uzyskuje informacje o wykonywaniu obowiązku od skazanego, od osoby, na rzecz której skazany ma obowiązek lożyć lub od osoby ją reprezentującej, a także od tych instytucji państwowych lub samorządowych, które mogą dysponować informacjami o wykonywaniu przez osobę poddaną dozorowi tego obowiązku lub uchylaniu się od jego realizacji.

W trakcie kontroli wykonania orzeczonego przez sąd **obowiązku wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu**, w razie wątpliwości, co do wiarygodności dokumentacji przedkładanej przez osoby poddanej dozorowi, przedstawiciel społeczny zasięga informacji od instytucji, w których ta osoba ma wykonywać nałożony na nią obowiązek.

W toku sprawdzania wykonania orzeczonego przez sąd **obowiązku powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających** przedstawiciel społeczny uzyskuje informacje na temat wykonywania obowiązków od osób wspólnie zamieszkujących z osobą poddaną dozorowi oraz osób z innego środowiska tej osoby.

Podczas kontroli wykonania orzeczonego przez sąd **obowiązku poddania się leczeniu, w tym odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym lub obowiązku uczestnictwa w oddziaływaniach**

korekcyjno-edukacyjnych, przedstawiciel społeczny uzyskuje informacje o wykonywaniu przez skazanego obowiązku od podmiotów, placówek i instytucji, w których skazany ma obowiązek leczenia się, poddania się oddziaływaniom terapeutycznym lub uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych.

W trakcie kontroli wykonania orzeczonego przez sąd **obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach oraz powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób** przedstawiciel społeczny nawiązuje i utrzymuje kontakt z właścicielem, najemcą lub zarządcą nieruchomości, budynku lub obiektu, a także z osobami, z którymi skazany ma zakaz kontaktowania się lub do których ma zakaz zbliżania się. Przedstawiciel społeczny ustala sposoby informowania go przez te osoby o naruszaniu przez osobę dozorowaną omawianych wyżej obowiązków.

Przedstawiciel społeczny:

- sygnalizuje osobie, która nadzoruje jego działania ze strony stowarzyszenia, organizacji lub instytucji (*w następnych partiach tekstu jest ona nazywana koordynatorem*) przyczyny przewlekłości postępowania wykonawczego,
- uczestniczy w posiedzeniach sądu w sprawach, w których złożył wniosek lub na które został wezwany;
- współdziała z organizacjami, instytucjami, stowarzyszeniami i innymi podmiotami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych;
- sygnalizuje koordynatorowi oraz jednostkom nadrzędnym organów i instytucji państwowych, organom samorządu terytorialnego oraz organom statutowym stowarzyszeń i organizacji przypadki odmowy udzielenia mu żądanej pomocy, jeżeli w jego ocenie ta odmowa była bezzasadna;
- na bieżąco prowadzi dokumentację pracy ze skazanym.

Za sprawowany dozór na podstawie art. 175, „a” k.k.w., prezes właściwego sądu przyznaje stowarzyszeniu, organizacji lub instytucji, na wniosek ich przedstawiciela wyznaczonego do sprawowania dozoru, miesięczny ryczałt z tytułu kosztów ponoszonych w związku ze sprawowanym dozorem w wysokości 74,95 zł do 149,90 zł (tj. od 4% do 8% kwoty bazowej ustalonej dla sądowych kuratorów zawodowych na podstawie przepisów o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej). O wysokości ryczałtu decyduje każdorazowo prezes właściwego sądu, mając na uwadze, m.in. zaangażowanie przedstawiciela organizacji w prowadzone czynności readaptacyjne lub wychowawczo-resocjalizacyjne, a także inne aspekty, jak choćby prowadzone w ramach prowadzonej przez organizację terapie, czy programy korekcyjne. Mając na uwadze charakter ryczałtu i jego główny cel, tj. zwrot kosztów poniesionych w związku z prowadzeniem dozoru. Przy tym należy uznać za dopuszczalne, aby przedstawiciel we wniosku sugerował kwotę należnego ryczałtu w granicach określonych ustawą.

Powierzenie nadzoru organizacji pozarządowej

Realizowanie nadzoru nad nieletnimi przez organizacje młodzieżowe lub inne organizacje społeczne, zakłady pracy i osoby godne zaufania (dalej organizacje) reguluje odrębne rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości¹⁰.

¹⁰ Rozporządzenie MS z dnia 21 lutego 2012 r. w sprawie wykonywania nadzoru nad nieletnim przez kuratorów sądowych, sposobu wykonywania obowiązków przez organizacje młodzieżowe lub inne organizacje społeczne, zakłady pracy i osoby godne zaufania oraz sposobu kontrolowania obowiązków nałożonych na rodziców lub opiekuna nieletniego (Dz.U. z 2012 r., poz. 228).

Czynności przedstawiciela organizacji w nadzorze

Przedstawiciel społeczny co najmniej raz w miesiącu nawiązuje kontakt z nieletnim, jego rodzicami lub opiekunem w celu skontrolowania zachowania nieletniego. Podstawowym celem jego działań jest udzielenie nieletniemu pomocy w zmianie nagannych zachowań i postaw w kierunku przyjęcia postaw społecznie akceptowanych.

Przedstawiciela organizacji, w toku sprawowania nadzoru w szczególności¹¹:

- kontroluje zachowanie nieletniego w okresie wykonywania nadzoru,
- zaznajamia się z aktami sprawy nieletniego i innymi niezbędnymi źródłami informacji o nieletnim,
- rozpoznaje i diagnozuje sytuację osobistą, rodzinną i środowiskową nieletniego oraz analizuje dotychczas stosowane, środki wychowawcze i przyczyny ich nieskuteczności,
- planuje i dokonuje wyboru optymalnych metod kontroli i oddziaływania na nieletniego,
- utrzymuje kontakt z nieletnim oraz udziela mu niezbędnej pomocy w postaci informacji i wskazówek w rozwiązywaniu problemów życiowych, a zwłaszcza w podjęciu i zorganizowaniu nauki, pracy, leczenia lub terapii,
- nawiązuje kontakt i współpracuje z rodziną i środowiskiem nieletniego,
- kontroluje zachowanie nieletniego w miejscu zamieszkania, pobytu, nauki i, w razie potrzeby, w miejscu pracy,
- nawiązuje, w razie potrzeby, kontakt ze stowarzyszeniami, instytucjami i organizacjami społecznymi zajmującymi się pomocą społeczną, pośrednictwem pracy, leczeniem lub oddziaływaniem terapeutycznym;
- zasięga, w razie potrzeby, informacji o nieletnim i jego środowisku od Policji, a także od instytucji samorządowych i organów administracji rządowej oraz współdziała z tymi podmiotami.

Przedstawiciel organizacji, nie później niż w terminie 7 dni od daty otrzymania nadzoru do prowadzenia, nawiązuje kontakt z nieletnim oraz jego rodzicami lub opiekunem, informując ich o rozpoczęciu nadzoru.

W czasie pierwszego kontaktu przedstawiciel społeczny przeprowadza rozmowę z nieletnim, jego rodzicami lub opiekunem, podczas której poucza ich o prawach i obowiązkach wynikających z zastosowanych środków wychowawczych oraz omawia sposoby i terminy ich realizacji. Poucza też rodziców lub opiekuna nieletniego o obowiązku powiadomienia w terminie 7 dni o każdej zmianie ich miejsca pobytu trwającej dłużej niż jeden miesiąc.

W uzasadnionych przypadkach, polegających na braku możliwości nawiązania kontaktu z nieletnim, jego rodzicami lub opiekunem w miejscu ich zamieszkania, przedstawiciel społeczny, w ramach prowadzonego postępowania

¹¹ Zob. art. 70a ustawy z dnia 26 października 1982 roku *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz.U. Nr 35, poz. 228, z późn. zm.).

wykonawczego, może wzywać nieletniego wraz z rodzicami lub opiekunem do osobistego stawiennictwa w siedzibie reprezentowanej przez niego organizacji społecznej.

Gdy nieletni, jego rodzice lub opiekun bez należytego usprawiedliwienia nie stawia się na powtórne wezwanie, uniemożliwiają nawiązanie kontaktu, odmawiają bez uzasadnienia udzielenia informacji lub wyjaśnień albo udzielają informacji lub wyjaśnień nieprawdziwych, przedstawiciel organizacji społecznej może złożyć do sądu wniosek o zmianę lub uchylenie zastosowanych dotychczas środków.

Przedstawiciel społeczny składa sądowi sprawozdanie z objęcia nadzoru nie później niż w ciągu 14 dni od dnia nawiązania kontaktu z nieletnim, kolejne zaś sprawozdania z przebiegu nadzoru opracowuje i przesyła do sądu w terminach określonych przez sąd lub na żądanie sądu¹².

W sprawozdaniach z przebiegu nadzoru należy przedstawić zmiany w warunkach osobistych i bytowych nieletniego, metodach prowadzonego nadzoru i kontroli zachowania nieletniego, a także postępy w procesie resocjalizacji oraz ocenę skuteczności podjętych działań.

Warto zwrócić również uwagę, że przywołane rozporządzenie nakłada na przedstawiciela społecznego obowiązek niezwłocznego zawiadomienia sądu o zdarzeniach wymagających wydania zarządzeń opiekuńczych. Dotyczy to zwłaszcza przypadków zagrożenia życia lub zdrowia nieletniego bądź innych osób albo rażącego naruszenia przez nieletniego porządku prawnego. Jednocześnie wspomniany akt prawny zobowiązuje przedstawiciela społecznego do podjęcia działań niezbędnych dla uchylenia zagrożenia.

4. Kwalifikacje przedstawicieli organizacji i proces ich przygotowania do wykonywania zadań probacyjnych

Ponieważ obowiązujące prawo wyposaża przedstawiciela organizacji pozarządowej w uprawnienia zbliżone do kompetencji zawodowego kuratora sądowego, istotną kwestią jest spełnianie przez przedstawiciela stowarzyszenia, fundacji lub innej organizacji społecznej porównywalnych, tzn. odpowiednio wysokich wymagań kwalifikacyjnych. Przedstawiciel organizacji, podobnie jak

¹² W sprawozdaniu z objęcia nadzoru należy w szczególności przedstawić:

- 1) warunki osobiste i bytowe nieletniego i jego środowiska oraz jego stosunek do nadzoru i nałożonych obowiązków,
- 2) krótką informację o przebiegu dotychczasowych nadzorów,
- 3) zamierzenia profilaktyczno-resocjalizacyjne i opiekuńczo-wychowawcze,
- 4) metody prowadzenia nadzoru i kontroli zachowania nieletniego,
- 5) źródła informacji o nieletnim i datę ich pozyskania,
- 6) plan pracy z nieletnim,
- 7) numery telefonów lub telefaksu umożliwiające kontakt z nieletnim, jego rodzicami lub opiekunem.

kurator sądowy, w systemie probacyjnym ma spełniać niezwykle odpowiedzialną rolę wychowawczo-resocjalizacyjną. Podejmowane przez niego czynności, oceny i decyzje będą ważyć na życiu osób poddanych dozorem i nadzorem. Przedstawiciel społeczny – tak samo jak kurator – musi działać w ramach obowiązujących przepisów prawa oraz sumiennie wykonywać powierzone mu funkcje readaptacyjne.

Zgodnie z obowiązującym prawem przedstawicielem społecznym może być osoba, która odpowiada następującym warunkom¹³:

- korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- nie była skazana za przestępstwo popełnione umyślnie,
- nie została pozbawiona praw rodzicielskich lub opiekuńczych,
- daje rękojmię należytego wykonania obowiązków,
- ukończyła 24 lata, a w wyjątkowych przypadkach 21 lat, jeżeli posiada kwalifikacje lub doświadczenie życiowe wskazujące na przydatność w prowadzeniu działalności wychowawczej lub resocjalizacyjnej.

Ponadto przedstawiciel społeczny powinien odbyć odpowiednie szkolenie, aby posiadał niezbędną wiedzę na temat obowiązków i uprawnień przysługujących mu podczas sprawowania czynności kontrolnych (zawodowy kurator sądowy zostaje dopuszczony do sprawowania swoich zadań dopiero po odbyciu aplikacji i zdaniu egzaminu kuratorskiego).

Naszym zdaniem organizacje powinny gruntownie szkolić swoich przedstawicieli i sprawdzać ich znajomość w zakresie odpowiednich przepisów prawa oraz umiejętności praktycznego ich stosowania. Przedstawicielowi organizacji społecznej nie wolno przystępować do realizacji jakichkolwiek zadań z zakresu oddziaływań probacyjnych bez uzyskania właściwej wiedzy w tym przedmiocie. Zaś jako postulat *de lege ferenda* można wysunąć konieczność certyfikowania wskazanych umiejętności.

Przy doborze kandydatów do zespołu wykonującego projekt probacyjny należy zwrócić uwagę na ich predyspozycje osobowościowe oraz doświadczenie życiowe i zawodowe. Kandydaci powinni charakteryzować się zbiorem właściwości osobowościowych niezbędnych do prawidłowej realizacji powierzonych czynności. Do zbioru tego należy zaliczyć:

- poczucie odpowiedzialności, opanowanie i rzetelność w wykonywaniu zadań,
- samodzielność i operatywność, a przede wszystkim umiejętność współpracy z innymi ludźmi.

Szczególnie pożądanymi cechami wydają się być odwaga cywilna i asertywność, a także umiejętność podejmowania decyzji w sytuacjach trudnych.

¹³ Zob. rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonaniem (Dz.U. Nr 211, poz. 2051).

Na wzór szkoleń kuratorskich, szkolenie przedstawicieli organizacji społecznych musi obejmować znajomość niezbędnych przepisów prawa w zależności od specyfiki działalności, tj. w razie prowadzenia oddziaływań wobec osób dorosłych prawa karnego (w szczególności wykonawczego), zaś w razie prowadzenia oddziaływań wobec nieletnich – ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, a także aktów wykonawczych do wskazanych ustaw, które odnoszą się do szczegółowych praw i obowiązków organizacji i ich przedstawicieli.

Podczas szkolenia adepci uzyskują wiedzę na temat prowadzenia akt dozoru lub nadzoru, sposobów analizy gromadzonych przez siebie danych, metodyki prowadzenia wywiadu środowiskowego (w ramach dozoru lub nadzoru) oraz cyklicznego sprawozdawania rezultatów swojej pracy właściwemu miejscowo sądowi rejonowemu. Podstawą wspomnianych szkoleń powinny być wykłady i warsztaty metodyczne prowadzone przez osoby posiadające profesjonalne doświadczenie w sprawowaniu kurateli sądowej, dyskusje na temat typowych i nietypowych sytuacji probacyjnych, jak również analizy indywidualnych przypadków z praktyki.

Celem omawianych szkoleń jest jak najlepsze przygotowanie przedstawicieli społecznych do spełniania powierzonych przez sąd działań probacyjnych, warunkujące kompetentne i terminowe ich wykonanie. Równie ważne jest wyposażenie osób szkolonych w praktyczną znajomość rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń związanych z ich przyszłą pracą oraz rekomendowanie zachowań służących jej bezpieczeństwu.

Wśród zagadnień szkoleniowych powinna znaleźć się problematyka etyczna. Generalnie rzecz biorąc chodzi o twórczą adaptację postanowień kodeksu etyki kuratora na grunt organizacji pozarządowych, realizujących projekty probacyjne. Dotyczy to zwłaszcza wykonywania zadań poprzez ściśle respektowanie przepisów prawnych i poszanowanie zasad współżycia społecznego. Przy realizacji swoich powinności kontrolnych przedstawiciel społeczny musi wykazywać stałą troskę o poszanowanie praw i godności człowieka. Każda ze szkolonych osób powinna być zorientowana, że w swojej pracy będzie miała pełną swobodę wyboru metod i środków oddziaływania na podopiecznego, zgodnych z aktualnym stanem wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii i resocjalizacji oraz pracy socjalnej.

W wyniku przeszkolenia przedstawiciel organizacji społecznej ma poznać i umieć stosować regułę, iż w kontaktach z osobami, którymi się zajmuje, zobowiązany jest zachować postawę szacunku, dystansu i rozważli. Oczekuje się od niego stawiania osobie resocjalizowanej wymagań stosownych do jej możliwości oraz dokonywania bezstronnej oceny jej postępowania. Jego sprawujący dozór lub nadzór ma obowiązek starań o dobro podopiecznego i jego właściwe funkcjonowanie w społeczeństwie.

Jednym z głównych celów szkolenia musi być wpojenie ich adeptom bezwzględnego zakazu wykorzystywania kontaktów z podopiecznymi do osiągania korzyści osobistych. Wszelkie informacje o podopiecznych oraz ich rodzinach

uzyskane przez przedstawiciela sądowego podczas wykonywania przez niego zadań objęte są tajemnicą.

Członkowie zespołu realizującego projekt probacyjny winni wzajemnie służyć sobie radą i pomocą, a także dzielić się obserwacjami i doświadczeniami. W obecności podopiecznych lub osób postronnych nie powinni wypowiadać niekorzystnych opinii o kolegach z zespołu. Koordynator projektu, któremu organizacja powierzyła bezpośredni nadzór nad pracą zespołu probacyjnego, jest zobowiązany dolożyć wszelkich starań dla należytego przygotowania swoich współpracowników do wykonywania zadań i okresowej kontroli ich zaangażowania. Przygotowanie to obejmuje aspekty merytoryczne, jak i etyczne.

Wszelkie uwagi o dostrzeżonych zaniedbaniach lub błędach w postępowaniu kolegi z zespołu przedstawiciel społeczny powinien sygnalizować koordynatorowi projektu. W przypadku rażącego zaniedbania obowiązków lub zasad etycznych ma obowiązek poinformowania o tym również przedstawiciela kierownictwa macierzystej organizacji społecznej. Jednocześnie winien podejmować działania w obronie kolegi, jeśli jest przekonany o niesłuszności zarzutów wobec niego.

Obowiązujące prawo nie reguluje zasad organizowania szkoleń dla przedstawicieli organizacji społecznych, podejmujących się realizacji projektów probacyjnych. Reguły te powinny być wypracowane w toku współpracy z właściwym miejscowo sądem rejonowym, reprezentantami kuratorskiej służby sądowej lub uczelniami zajmującymi się zagadnieniami resocjalizacji i profilaktyki resocjalizacyjnej. Istotnym uzupełnieniem procesu szkolenia winno być ustawiczne samokształcenie przedstawicieli społecznych. W tym celu niezbędne wydaje się stale pogłębianie posiadanej wiedzy poprzez samodzielne studia literatury związanej z praktycznymi aspektami wykonywania sądowych kar nieizolacyjnych.

Do wskazanego piśmiennictwa należy kwartalnik „Probacja” wydawany przez Ministerstwo Sprawiedliwości (istnieje również w wersji internetowej) oraz okresowe wydawnictwo „Resocjalizacja Polska” adresowane do teoretyków i praktyków kurateli. Szereg potrzebnych wiadomości można znaleźć również na łamach periodyku kierowanego do sędziów „Rodzina i Prawo”¹⁴.

¹⁴ Zob. także B. Urban, M. Konopczyński (red.), *Profilaktyka i probacja środowisku lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012; B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja*, PWN, Warszawa 2007; M. Kalinowski, *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2012; M. Czarnowska, K. Babińska, P. Wilkowska, P. Czaja, *Resocjalizacja dorosłych, nieletnich w Polsce i zagranicą*, e-Book na witrynie internetowej www.slideshare.net (porównanie systemów resocjalizacyjnych w Polsce, Francji i Wielkiej Brytanii); L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2005.

5. Uwagi o bezpieczeństwie przedstawicieli społecznych i ich ochronie prawnej

Bezpieczeństwo osobiste przedstawicieli organizacji pozarządowych w trakcie realizowanych przez nich dozorów lub nadzorów oraz poziom ochrony przed trudnymi do szczegółowego przewidzenia niebezpieczeństwami, pozostają w ścisłym związku z ryzykiem, jakie niesie ze sobą tego rodzaju działalność. Rozmiary tego ryzyka wydają się być porównywalne do tego, co w praktyce probacyjnej zagraża kuratorom zawodowym i społecznym.

Omawiane zagrożenia mogą wynikać z:

- przypadków losowych (np. potknięcia, poślizgnięcia, upadku, złamania kończyny, zawału serca, udaru mózgu),
- bezpośrednich kontaktów z osobami, wobec których przedstawiciele społeczni prowadzą oddziaływania (możliwe przypadki przemocy, wpływ stresu, obaw i wrogości, otwarty konflikt z podopiecznym, itp.),
- bezpośrednich kontaktów z przedstawicielami rodzin i powinowatych osób podlegających czynnościom probacyjnym (niechęć tych osób do przedstawiciela społecznego, okazywanie mu agresywnych zachowań, dezinformowanie, wprowadzanie w błąd lub prowokowanie do niekontrolowanych zachowań emocjonalnych),
- bezpośrednich kontaktów ze środowiskami osób podlegających dozorowi lub nadzorowi (środowiska patologiczne, niebezpieczne dzielnice).

Zagrożenia dla bezpieczeństwa przedstawicieli organizacji pozarządowych w toku realizowanych działań probacyjnych mogą powstawać:

- podczas odwiedzania osób podlegających dozorowi lub nadzorowi w miejscu ich zamieszkania lub pobytu,
- podczas wizyt osób podlegających dozorowi (nadzorowi) w siedzibie organizacji pozarządowej lub innym miejscu przeznaczonym do przeprowadzania spotkań przedstawicieli tych organizacji z osobami podlegającym oddziaływaniom probacyjnym,
- podczas domagania się od osób podlegających dozorowi niezbędnych informacji i wyjaśnień,
- podczas przeprowadzania wywiadów środowiskowych w miejscu zamieszkania (przebywania) osób podlegających obowiązkowi probacyjnemu.
- Wspomniane zagrożenia dla bezpieczeństwa przedstawicieli społecznych spełniających zadania probacyjne mogą się nasilać w przypadkach:
- stwierdzenia w wyniku kontroli, że osoba podlegająca dozorowi (nadzorowi) nie wykonuje w okresie próby nałożonych na nią obowiązków,
- skierowania w stosunku do niej wniosku o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego,
- złożenia wniosku o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków w okresie próby,

- opracowania wniosku o odwołanie warunkowego zwolnienia,
- złożenia w stosunku do osoby podlegającej oddziaływaniom wniosku o zarządzenie wykonania kary, której wykonanie warunkowo zawieszono.

Stopnia zagrożenia bezpieczeństwa dla przedstawicieli organizacji pozarządowych w toku realizowanych przez nich działań probacyjnych nie da się przeanalizować bez powrotu do. omówionych już wcześniej postanowień zawartych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych. Pomocna w ocenie stopnia zagrożenia może być wstępna klasyfikacja osoby podlegającej dozorowi do jednej z trzech grup ryzyka powrotu do przestępstwa, o którym mowa w cyt. rozporządzeniu (§11), tj.: grupy obniżonego ryzyka (A), grupa podstawowej (B) oraz grupy podwyższonego ryzyka (C).

Nieco odmiennie sprawy te uregulowane są w sprawach nieletnich, gdzie mowa jest o nadzorach „trudnych lub wymagających bezzwłocznego podjęcia czynności” – w tym przypadku ustawodawca nie posłużył się legalną definicją nadzoru „trudnego”. W przypadku nadzoru nad nieletnim uznanie go za trudny nie powoduje zmian w zasadach prowadzenia oddziaływań (wymagań formalnych) ze strony przedstawiciela organizacji – ponieważ rozporządzenie ani ustawa nie wprowadzają ich gradacji w zależności od stopnia trudności – w przeciwieństwie do dozoru prowadzonego wobec osoby dorosłej.

Jeśli osoby, wobec których sprawowany jest dozór będą należały do grupy obniżonego ryzyka, to niewątpliwie niebezpieczeństwo powstania zagrożeń wobec przedstawicieli organizacji będzie mniejsze niż w przypadku osób, wobec których sprawowany jest dozór należących do grupy podwyższonego ryzyka. Dlatego zasadnym jest rekomendowanie obejmowania działaniami dozoru sprawowanego przez przedstawicieli społecznych osób zaliczanych do grup obniżonego ryzyka albo znanych organizacji z wcześniejszej współpracy bezpośrednio z dozorowanym lub jego rodziną (np. w ramach przygotowania do wolności na terenie jednostki penitencjarnej przed uzyskaniem warunkowego zwolnienia).

Wydaje się, że np. osoby kierujące pojazdami mechanicznymi pod wpływem alkoholu lub innej substancji psychoaktywnej, stanowią odpowiednią grupę skazanych do zainteresowania się nimi przez organizacje pozarządowe. Dodatkowym uzasadnieniem tego stanowiska jest swoista plaga nietrzeźwych użytkowników dróg w naszym kraju oraz wysoki stopień szkodliwości zdarzających się nagminnie wypadków drogowych.

Stopień zagrożenia bezpieczeństwa dla przedstawicieli organizacji pozarządowych w toku realizowanych przez nich działań probacyjnych jest zależny także od odpowiedzialnego przeszkolenia tych osób oraz zdobytych przez nie praktycznych doświadczeń w zakresie sprawowania dozorów (nadzorów).

Zminimalizowanie zagrożeń wobec przedstawicieli organizacji pozarządowych realizujących czynności probacyjne może być dokonane poprzez następujące rozwiązania:

1) wprowadzenie odpowiedniej ochrony sprawowanej przez pracowników firm ochrony osób i mienia, działających na podstawie przepisów ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. *o ochronie osób i mienia* (Dz.U. z 2005 r., Nr. 145, poz. 1221, z późn. zm.) z ograniczeniem tej ochrony do obecności takich pracowników w biurze fundacji – organizacji pozarządowej (lub w innym miejscu), w którym przedstawiciel organizacji pozarządowej spotyka się z osobą, wobec której sprawowany jest dozór oraz podczas odwiedzania jej w miejscu zamieszkania lub pobytu. Jednakże całkowicie otwartą kwestią jest pytanie czy jakąkolwiek organizację pozarządową stać będzie na to, aby za taką ochronę zapłacić (relatywnie wysokie koszty);

2) przeszkolenie przedstawicieli w zakresie problematyki bezpieczeństwa osobistego, dla podniesienia ich świadomości zagrożeń związanych z wykonywaniem działań probacyjnych, w szczególności dla właściwego przygotowania się do sytuacji bezpośredniego zagrożenia, a także opanowania umiejętności unikania sytuacji kryzysowych i bezpiecznego wychodzenia z nich;

3) odpowiednie przeszkolenie przedstawicieli w zakresie metod samoobrony, należy rozważyć wyposażenie przedstawicieli w pojemnik z gazem pieprzowym (skuteczne działanie odstrasżające), niewielką latarkę, numery telefoniczne do odpowiednich jednostek Policji;

4) poinstruowanie przedstawicieli o sposobach radzenia sobie z możliwym atakiem ze strony zwierząt domowych i gospodarskich (np. niebezpieczeństwo pogryzienia przez psy);

5) instruktaż w zakresie radzenia sobie ze stresem;

6) pouczenie odnośnie zasad udzielania pierwszej pomocy.

Zgodnie z treścią Kodeksu karnego kurator sądowy jest funkcjonariuszem publicznym. W postanowieniu Sądu Najwyższego stwierdzono, iż z woli ustawodawcy, wyrażonej jednoznacznie z chwilą wprowadzenia do treści art. 115 § 13 pkt 3 k.k. zmiany w określeniu kuratora sądowego, przepis ten stanowi samodzielną, prawną podstawę uznania kuratora sądowego za funkcjonariusza publicznego, natomiast ustawa wskazuje zakres desygnatów tego pojęcia. W uzasadnieniu tego orzeczenia wskazano na to, iż powołany przepis obejmuje tak kuratorów zawodowych jak i kuratorów społecznych¹⁵.

¹⁵ Postanowienie SN Izba Karna z dnia 28 października 2009 r. I KZP 17/2009, z uzasadnienia: *w ustosunkowaniu się do argumentów mających wskazywać na rzekomą nieracjonalność uznania społecznych kuratorów sądowych za funkcjonariuszy publicznych, stwierdzić trzeba, że nie ma przekonujących podstaw do kwestionowania publicznego charakteru i doniosłości podejmowanych przez nich czynności, ani niezbędności do ich wykonywania szczególnego społecznego zaufania. Bez znaczenia w tej kwestii pozostaje fakt, iż wykonują oni zadania zlecone przez zawodowego kuratora sądowego – wszak i kurator zawodowy nie decyduje o treści i zakresie własnych czynności, lecz podejmuje je na zlecenie uprawnionego organu lub w wykonaniu orzeczenia sądu. Co istotne, zakres zadań społecznych i zawodowych kuratorów sądowych, w tym zadań o charakterze kontrolnym, związanych z wykonywaniem orzeczeń sądu – poza nielicznymi wyjątkami – jest zbieżny. W literaturze przedmiotu wskazuje się nie tylko na powody natury praktycznej, przemawiające za potrzebą istnienia kadry kuratorów społecznych, lecz także na względy merytoryczne. Wymagają one - dla spełnienia doniosłych społecznie czynności, których znaczenie w realiach współczesnych wzrasta – zapobiegania, a nie kwestionowania, obowiązującego statusu prawnego kuratora sądowego. Dotyczy to również regulacji zawartej w treści art. 115 § 13 k.k., i wynikających z niej konsekwencji.*

W świetle zaprezentowanych uwag należy zauważyć, że przedstawiciele organizacji pozarządowych realizujący czynności probacyjne nie korzystają z ochrony prawnej, właściwej funkcjonariuszom publicznym. Tego rodzaju konstatacja rodzi daleko idące konsekwencje. Przede wszystkim zwiększa ryzyko niebezpiecznych zdarzeń, o których mowa była wcześniej. W celu przeciwdziałania możliwym niekorzystnym scenariuszom wydarzeń bez wątpienia istnieje konieczność ubezpieczenia przedstawicieli społecznych w zakresie:

- ubezpieczenia osobowego¹⁶,
- ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej¹⁷.

Koszty ubezpieczenia przedstawicieli społecznych obciążają organizację pozarządową. W tej sytuacji zalecany rozwiązaniem wydaje się wspólne podjęcie negocjacji przez grupę organizacji z wybranym towarzystwem ubezpieczeniowym lub kilkoma towarzystwami, celem wynegocjowania jak najkorzystniejszych warunków ubezpieczenia.

Słowniczek terminów probacyjnych

Probacja (od łac. *probare* – wystawiać na próbę, sprawdzać) jest ogólnym terminem odnoszącym się do zespołu instytucji służących resocjalizacji i prewencji kryminalnej. Sednem pojęcia probacji jest kontrolowana wolność, czyli system działań umożliwiający odbywanie kary poza więzieniem. Działania te polegają na nadzorowaniu zachowania sprawcy przestępstwa, który w wyniku orzeczenia sądu poddany został próbie przestrzegania prawa oraz ewentualnych oddziaływań diagnostycznych, wychowawczo-resocjalizacyjnych i profilaktycznych.

Resocjalizacja (od łac. *re* – na powrót, *socio* – połączyć, zjednoczyć) oznacza proces wpływania na osobowość sprawcy czynu zabronionego w celu przystosowania go do życia w społeczeństwie. Poprzez odpowiednie oddziaływania kształtuje się w jego psychice normy społeczne i wartości, których nie przyswoił sobie wcześniej. Ogólnym celem resocjalizacji jest spowodowanie, iż osoba resocjalizowana zrezygnuje z dotychczasowych reguł i sposobów działania, pozostających w sprzeczności z normami moralnymi i prawnymi obowiązującymi w danym społeczeństwie. Procesy resocjalizacyjne mogą odbywać się na

¹⁶ Zob. przepis art. 829 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny* (Dz.U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.) – ubezpieczenie osobowe może w szczególności dotyczyć: przy ubezpieczeniu na życie – śmierci osoby ubezpieczonej lub dożycia przez nią oznaczonego wieku, przy ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwych wypadków – uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia lub śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku.

¹⁷ Zob. przepis art. 822 § 1 k.c. – przez umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ubezpieczyciel zobowiązuje się do zapłacenia określonego w umowie odszkodowania za szkody wyrządzone osobom trzecim, wobec których odpowiedzialność za szkodę ponosi ubezpieczający albo ubezpieczony.

terenie zakładów karnych lub w zakładach poprawczych, lecz także w szkole, rodzinie czy w zakładzie pracy.

Prewencja kryminalna (od łac. *praeventio* – zapobiegać i *crimen* – przestępstwo, zbrodnia) polega na zapobieganiu przestępstwom. W wersji bardziej szczegółowej prewencja kryminalna to wszelkie działania, które mają na celu zmniejszenie liczby przestępstw poprzez ograniczenie okazji do ich popełniania oraz wywieranie wychowawczego wpływu na potencjalnych sprawców przestępstw. W najbardziej ogólnym znaczeniu prewencja kryminalna polega na wszelkich przedsięwzięciach organów państwa i obywateli, zmierzających do ograniczenia przestępstw.

Podmioty działań probacyjnych – to przede wszystkim odpowiednio przygotowani do wykonywania tych przedsięwzięć kuratorzy sądowi (zawodowi i społeczni), ale również stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem jest realizacja zadań związanych z udziałem społeczeństwa w wykonaniu orzeczeń sądowych i pomocy w społecznej readaptacji skazanych. Oprócz wymienionych podmiotów obowiązujące prawo upoważnia do działań probacyjnych także kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania.

Stosowanie kar nieizolacyjnych – jest przejawem nowoczesnej polityki karnej, w której kładzie się nacisk na resocjalizację sprawców czynów zabronionych, w ich środowiskach zamieszkania i pracy. Upowszechnienie kar nieizolacyjnych oznacza, że więcej skazanych pozostanie na wolności, a więc nie znajdzie się w zakładzie karnym, czyli poza społeczeństwem. Jak pokazuje doświadczenie tego rodzaju rozwiązania gwarantują wyższą skuteczność resocjalizacyjną i zapobiegają wykluczeniu społecznemu osób, które naruszyły przepisy karne. Ponadto ocenia się, że działania probacyjne są o połowę mniej kosztowne od tych, które powoduje wykonanie kar bezwzględnie pozbawienia wolności.

Środek probacyjny to instytucja prawa karnego materialnego i wykonawczego realizująca wychowawcze i zapobiegawcze funkcje reakcji prawno-karnej wobec sprawcy przestępstwa. Środek probacyjny służy resocjalizacji uznanego za winnego zarzucanego mu czynu zabronionego, zazwyczaj stosowany wobec osób zagrożonych lub skazanych na karę pozbawienia wolności. W tym wypadku instytucja daje szansę sprawcy na poprawę w warunkach wolnościowych, bez wykonywania kary w całości lub części albo uniknięcie kary w przypadku pozytywnego przebiegu próby przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Ogólnym warunkiem jego zastosowania wobec sprawcy jest pozytywna prognoza kryminologiczna. Środek probacyjny stosowany jest przez okres próby, podczas którego zachowanie skazanego sprzeczne z nałożonymi na niego obowiązkami może skutkować zarządzeniem wykonania orzeczonej wobec niego kary, podjęciem warunkowo umorzonego postępowania karnego albo odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Rodzaje środków probacyjnych – w polskim prawie karnym wyróżnia się następujące postacie środków probacyjnych:

- warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności,
- warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności,
- warunkowe umorzenie postępowania karnego,
- warunkowe zawieszenie wykonania kary grzywny,
- uznanie środka karnego za wykonany,
- zwolnienie z wykonania części kary ograniczenia wolności,
- uznanie kary ograniczenia wolności za wykonaną w części lub całości.

Prognoza kryminologiczna – wyraża się w założeniu, że dotychczasowa postawa skazanego oraz jego zachowanie po popełnieniu przestępstwa dają duże prawdopodobieństwo przestrzegania przez niego porządku prawnego w przyszłości.

Obowiązki probacyjne – są określonym przez Kodeks karny zbiorem zachowań, które sąd może nakazać skazanemu do wykonania w wyznaczonym okresie próby, związku z zastosowanym warunkowym umorzeniem postępowania, zawieszenia wykonania kary lub przedterminowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności. Należą do nich:

- informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresy próby,
- przeproszenie pokrzywdzonego,
- wykonanie powinności lożenia na utrzymanie innej osoby,
- wykonywanie pracy zarobkowej lub kontynuowania nauki albo przygotowanie się do zawodu,
- powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających,
- poddanie się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym lub uczestnictwu w programach korekcyjno-edukacyjnych,
- powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach,
- powstrzymywanie się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób,
- opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- naprawienie szkody w całości lub w części.

Niezależnie od tego sąd może zobowiązać sprawcę przestępstwa do innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli w jego ocenie może to zapobiec ponownemu popełnieniu przestępstwa.

Zarządzenie wykonania kary – następuje wtedy, gdy skazany w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności. W takim przypadku Kodeks karny nakazuje sądowi obligatoryjne zarządzenie wykonania kary. W innych przypadkach sąd może uczynić to według swojego uznania, zwłaszcza gdy skazany w okresie

próby rażąco naruszył porządek prawny, w szczególności gdy popełnił inne przestępstwo albo jeżeli uchyła się od:

- zapłacenia grzywny,
- dozoru,
- wykonania nałożonych obowiązków probacyjnych lub orzeczonych środków karnych.

Sąd może również zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany po wydaniu wyroku, lecz przed jego uprawomocnieniem się, rażąco narusza porządek prawny, w szczególności, gdy w tym czasie popełnił przestępstwo.

STANDARDS OF PROBATION MEASURES APPLIED BY NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Abstract

The article is a pioneer attempt to establish a set of standards important for NGOs in connection with resocialization of convicts on probation and with suspended sentences. It aims to increase the participation of non-governmental organizations in the actions that enable convicts to serve the sentence outside prison, i.e. in the conditions of controlled freedom.